

Д. М. Калач

МЕЖЮРИСДИКЦИОННИЙ ДИАЛОГ В ПРАВОСЛАВНОЇ СРЕДІ

В статті розглядаються перспективи та особливості розвитку міжюрисдикційного діалогу в православній середі. Аналізуються тематико-проблематичні аспекти міжконфесійного діалогу, які потребують прикласти до себе значительні зусилля для нормалізації відносин. Установлено, що діалог є безоплатною потребою часу, відповіддю на глобалізаційні виклики, а також відображенням постмодерністських ціннісно-смыслових змін.

Ключові слова: міжюрисдикційний діалог, міжрелігійний діалог, міжконфесійний діалог, релігія.

D. M. Kalach

INTER-JURISDICTIONAL DIALOGUE IN THE ORTHODOX ENVIRONMENT

The objective of this article is to describe the inter-jurisdictional dialogue in the Orthodox environment. The analysis of sources and literature on this subject possible to determine the periods that contributed to the establishment of theological dialogue in the field of interfaith relations. The first stage of the process was accompanied by ignoring the enemy and interfaith theological confrontation. The idea of convergence of people, civilizations and religions that underlying, objectively demanded new approaches to dialogue. In particular, it is required to rethink the concept of dialogue. In medieval Catholic thought dialogue advocated the idea of "corpus christianum" ("Christian body") as a precondition for a unified Christian community led by the Vatican. However, this dialogue did not provide a tolerant attitude towards other religions while creating prerequisites for its establishment.

In the mid XX century, there is a tendency to establish interpersonal relationships laity and Church leaders on the basis of dialogue and the adoption of special documents included in the Social Concept of churches within which given appropriate explanation. The Second Vatican Council (1962-1965) radically reinterpreted the Catholic attitude to different religions and contributed to the formation and implementation methodology of theological dialogue aimed at overcoming the legacy of theological differences between Christian denominations. In the new conditions the interpretation of dialogue in the context of exceptional missions against other religions or religious and cultural sense of superiority of Catholicism over them becomes unacceptable. The new approach was expressed that, since the 60's of XX century, in Catholicism begins to propagate the idea of religious and ideological pluralism, the idea of tolerance.

Thus, expect the possibility of overcoming the difficulties which inevitably arise in the way of deployment of interfaith dialogue and thus to achieve the dialogue degree that would satisfy both the needs of a horizontal "man – the world", and the vertical "God – man" do not have to. However, the prospects of interfaith dialogue as a global and Ukrainian dimensions, rightly viewed in the context of the church and religious development, including the truth of religion in its declared totally theoretical concepts and practical implementation.

Key words: inter-jurisdictional dialogue, inter-religious dialogue, interfaith dialogue, religion.

УДК 21.01.09

О. С. Кисельов, канд. філос. наук

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ВІДДІЛ НАУКОВОГО АТЕЇЗМУ:
ІСТОРІЯ, СПІВПРАЦЯ З КОМПАРТІЄЮ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті аналізується функціонування Івано-Франківського відділу наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР. На основі архівних документів розглянуто історію створення цього підрозділу, його взаємодію із місцевими партійними структурами, а також діяльність у сфері атеїстичної пропаганди та виховання. Автор доходить висновку, що цей відділ виконував ідеологічні, а не наукові завдання.

Ключові слова: науковий атеїзм, релігієзнавство, пропагандистська діяльність, ідеологічна робота, Радянська Україна.

Чи був науковий атеїзм академічною дисципліною, таким собі "марксистським релігієзнавством"? Чи це була певна ширма для партійних та ідеологічних працівників, які працювали на державну антирелігійну політику та атеїстичну пропаганду? Дослідники з колишніх країн Варшавського договору по-різному дають відповіді на ці запитання. Одні з них заперечують тотожність наукового атеїзму та релігієзнавства, на тій підставі, що у науковий атеїзм був ідеологічно та політично заангажованим і в його межах не проводилися об'єктивні та неупереджені дослідження [17]. Інші дослідники наполягають на тому, що такі дослідження не просто проводилися, а ми можемо навіть говорити про певні успіхи у цій галузі [16]. Російська дослідниця радянської науки про релігію М.М. Шахнович, приймаючи другу позицію, пропонує розділяти радянських професійних атеїстів на дві категорії – агітаторів та дослідників [15, с. 17]. Це розділення, підтримує вітчизняна дослідниця наукового атеїзму А.М. Басаурі Зюзіна [7].

Отже, чим був науковий атеїзм: пропагандистським чи дослідницьким проектом? У Радянському Союзі існували найрізноманітніші структури з атеїстичною спеціалізацією – від музеїв релігії та атеїзму, кафедр теорії та історії атеїзму у вищих навчальних закладах до відділів наукового атеїзму при установах республіканських академії наук та Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС із його філіалами у республіках. Для вичерпної відповіді на поставлене нами запитання необхідно проаналізувати діяльність кожного такого підрозділу. У межах нашої розвідки ми ставимо перед собою мету спробувати дати відповідь на вищео-

значене запитання виходячи з розкриття діяльності івано-франківського відділу наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР. У даній статті ми прослідкуємо історію заснування цього відділу, розкриємо його співпрацю із місцевим обласним комітетом комуністичної партії України (далі – обком) та дослідимо практичну діяльність його співробітників.

Джерельною базою для нашої розвідки слугуватимуть архівні матеріали. Це передусім архів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України та Державний архів Івано-Франківської області. Одразу зазначимо, що порівняно з іншими відділами Інституту філософії матеріалів з івано-франківського відділу досить мало, оскільки в архіві відсутні протоколи його засідань. Нам не вдалося знайти ці протоколи й у згаданому обласному архіві.

Івано-франківський відділ наукового атеїзму існував з 1969 р. до 1990 р. Завідувачами відділу були: у 1969–1975 рр. – Анатолій Захарович Шиш, у 1976–1978 рр. – Микола Михайлович Закович (1931–2017), у 1978–1980 рр. в.о. завідувача відділу був Володимир Миколайович Фомін, а у 1980–1990 рр. відділ очолював Степан Михайлович Возняк (1929–2014).

Заснування цього відділу мало передусім не науково-дослідні, а ідеологічні задачі. Західні області радянської України, як відомо, були найбільш релігійними у республіці, а також давали високі показники релігійності у масштабах цілого СРСР. Ця ситуація потребувала більшої уваги зі сторони партійно-ідеологічних працівників, аніж в інших регіонах. Відтак, заснування Комуністичної партії України ще одного відділу наукового

атеїзму Інституту філософії АН УРСР в Івано-Франківську якраз й було направлено на надання допомоги місцевим партійним осередкам у вивченні релігійності та проведенні заходів атеїстичного спрямування [3, арк. 7]. Колишній заступник директора Інституту філософії Петро Федорович Йолон в інтерв'ю авторові стверджує, що відділ був створений на прохання Івано-Франківського обкому партії, щоб вивчати релігійну обстановку у регіоні [14]. Архівні документи, проте, зафіксували іншу сторону цієї історії. Івано-Франківський відділ наукового атеїзму був створений відповідно до Постанови Академії наук УРСР № 39 від 28 січня 1969 р., в якій йшлося про подальший розвиток наукових установ Академії наук у західних областях Української РСР [1, арк. 1]. При цьому президент Академії наук Б.Є. Патон провів 14 лютого того ж року спеціальну нараду щодо виконання цієї постанови, ухвальна частина якої зобов'язувала директорів цілого ряду інститутів Академії, в тому числі й Інституту філософії "у тижневий строк надати у відділення пропозиції щодо створення відповідних підрозділів у Західних областях України" [там само]. 25 лютого 1969 р. Інститут філософії відправив листа до Відділення із пропозицією відкрити в Івано-Франківську відділ наукового атеїзму з 1 березня 1969 р. Основним напрямом дослідницької роботи відділу було визначено "вивчення соціологічних проблем подолання релігійних пережитків" [там само, арк. 8]. Відділ також мав координувати науково-атеїстичні дослідження у західному регіоні республіки.

Архівні матеріали підтверджують, що відділ наукового атеїзму та його співробітники відігравали важливу роль в атеїстичній діяльності Івано-Франківської області. Плани досліджень та заходів відділу узгоджувалися з партійними органами і виконувалися за їхнього сприяння [5, арк. 43]. Наприклад, Коломийський міськомкомпартії України звітвав перед Івано-Франківським обкомом про щорічне проведення атеїстичних конференцій, відзначаючи, зокрема, що у 1974 р. на конференції "Атеїзм і релігія в сучасній ідеологічній боротьбі" основним доповідачем був тодішній завідувач відділу А.З. Шиш [8, арк. 86].

Івано-Франківський обком використовував відділ наукового атеїзму для реалізації своїх партійних завдань. Наприклад, постанова бюро обкому про посилення атеїстичного виховання зобов'язувала відділ наукового атеїзму відкрити у грудні 1981 р. на своїй основі лабораторію соціологічних досліджень на громадських засадах, залучивши до її роботи фахівців міста. Лабораторія мала провести дослідження рівня атеїстичної переконаності працівників області [там само, арк. 3].

Ця ж постанова бюро івано-франківського обкому вимагала від обласного осередку товариства "Знання" разом із відділом наукового атеїзму видати протягом 1981-1983 рр. серію методичних матеріалів, направлених проти уніатства, сектанства та клерикального антикомунізму а також присвячених пропаганді морально-го змісту наукового атеїзму [там само, арк. 6].

Товариство "Знання" звітувалося, що видало методичну розробку В.П. Москальця "Антигуманна сутність християнської моралі" та брошури С.М. Возняка "Антикомуністична спрямованість союзу залишків уніатства та українського буржуазного націоналізму", В.П. Москальця "Неспроможність українсько-націоналістичних інтерпретацій духовної культури українського народу" [там само, арк. 102, 223].

Обласний телерадіокомітет звітувався, що створив позаштатну редакцію наукового атеїзму, яку поперемінно очолювали кандидати філософських наук С.М. Возняк і А.З. Шиш, а до редакції входили співробітники відділу наукового атеїзму Інституту філософії

АН УРСР [там само, арк. 201]. Так само відділ разом із місцевим Музеєм історії релігії і атеїзму та Обласним управлінням професійної та технічної освіти був залучений до організації дворічного університету наукового атеїзму для викладачів та майстрів виробничого навчання профтехучилищ [там само, арк. 209].

С.М. Возняк як завідувач відділу наукового атеїзму також звітувався про виконання згаданої постанови. В направлений в обком інформації передусім йдеться про заснування лабораторії соціологічних досліджень під керівництвом старшого наукового співробітника, кандидата філософських наук С.Й. Криштопи. На кінець 1982 р. лабораторія розробила програму і анкети дослідження, визначила об'єкти анкетування та з 3 грудня планувала розпочати польовий етап дослідження [там само, арк. 112]. Йдеться також і про підготовку до видання та публікації методичних розробок співробітників відділу у товаристві "Знання" [там само, арк. 112-113]. Відзначимо, що про заснування лабораторії соціологічних досліджень при відділі наукового атеїзму, розробку програми та анкети дослідження йдеться й у звіті Інституту філософії АН УРСР за 1982 р. [4, арк. 21].

У 1983 р. відділ наукового атеїзму подає до обкому довідку попереднього аналізу статистичної інформації повторного конкретно-соціологічного дослідження з вивчення еволюції свідомості сучасного віруючого, проведеного в Івано-Франківській області [Див.: 9, арк. 6-37]. У довідці йдеться про те, що відділ проводив дослідження реального рівня релігійності у 1970 р., а дослідження 1983 р. фіксує кількісні зрушення та виявляє "тенденції еволюції духовного світу віруючих під впливом змін конкретних умов життя, ефективність науково-атеїстичного виховання, стан громадської думки в питаннях атеїзму і релігії" [там само, арк. 7]. Дослідження встановило, що реальний рівень релігійності становить 35,0% ($\pm 2\%$) [там само]. Відтак, у довідці постулюється очевидність процесу секуляризації [там само, арк. 10]. Тут же ми зустрічаємо типологію громадян, яка базується на ставленні останніх до релігії/атеїзму (типологія віруючих/невіруючих). Виділено такі групи: переконані атеїсти, невіруючі, байдужі до релігії та атеїзму, хиткі між вірою та невір'ям, фанатично віруючі [там само, арк. 27-30]. Застосування типології мало прикладне значення – у довідці постулюється, що повинен існувати диференційований підхід в атеїстичному вихованні до різних категорій громадян в залежності від їхнього ставлення до релігії та атеїзму [там само, арк. 27]. Можемо констатувати, що соціологічні дослідження проводилися не для задоволення суто академічного інтересу, а з практичною метою – боротьбою з релігійністю населення шляхом планомерного та систематичного атеїстичного виховання.

Постанова бюро Івано-Франківського міському Компартії України від 19 вересня 1984 р. підтверджує вищеведену тезу. Ця постанова вимагала, щоб первісні партійні організації, виконкоми міської та сільської Ради народних депутатів проаналізували стан релігійної обстановки у трудових колективах, визначили склад віруючих та вивчили канали впливу на них. Ця ж постанова зобов'язувала івано-франківський відділ наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР провести соціологічні дослідження у "колективах зі складною релігійною ситуацією (АТП 08021, кравецькі об'єднання, фабрика індопошиву та ремонту одягу)" [13, арк. 16]. Таким чином, міськом фактично сам визначив які підприємства необхідно дослідити, що, з точки зору теорії проведення соціологічного дослідження, є порушенням процедури добору об'єктів дослідження (формування вибірки).

Результати соціологічних досліджень відділу наукового атеїзму обком використовував у своїх документах. Навіть через п'ять років у довідці відділу пропаганди та агітації Івано-Франківського обкому "Про

роботу партійних комітетів Івано-Франківської області з перебудови атеїстичної роботи у сучасних умовах" (1988 р.) читаємо:

Дослідження, проведені відділом пропаганди і агітації обкому партії спільно з івано-франківським відділом наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР показують, що сучасна релігійність поступово втрачає віросповідну специфіку. У значній частині віруючих, які проживають у Прикарпатті (57,8 %), спостерігається суперечливе, розмите розуміння бога. Не пориваючи з релігією, багато віруючих одночасно відкрито висловлюють сумніви в істинності її окремих догматів, а то й повністю їх відкидають. Зокрема 30,4 % опитаних віруючих в області сумніваються у загробному житті, а 14,3 % взагалі спростовують його можливість. Більшість віруючого населення демонструє свою релігійну активність, як правило, у дні релігійних свят [11, арк. 6].

Послугами відділу наукового атеїзму користувався не тільки відділ пропаганди та агітації, але й відділ науки і навчальних закладів. Зокрема, у 1988 р. на основі анкетування 540 чол.¹ у березні 1988 р. співробітник відділу С.Й. Криштопа підготувала "Довідку про стан релігійності та атеїстичної роботи в школах та середніх спеціальних учбових закладах Івано-Франківської області" [Див.: там само, арк. 13-17].

У 1986 р. відділ наукового атеїзму був визначений Івано-Франківським обкомом провідною організацією у здійсненні обласної цільової програми комплексного дослідження на 1986-1989 рр. з питань підвищення ефективності атеїстичного виховання населення області. У дослідженні, крім відділу наукового атеїзму, брали участь усі кафедри суспільних наук вищих навчальних закладів Івано-Франківська. Програма досліджень включала теоретичне вивчення питань удосконалення атеїстичного виховання, проведення соціологічних досліджень, науково-практичних конференцій, підготовка доповідних записок і методичних рекомендацій [6, арк. 92].

Однак необхідно відзначити, що відділ наукового атеїзму використовували не лише для отримання первинної інформації щодо релігійності, але у практичній роботі з атеїстичної пропаганди та агітації. Так, в обкомівській записці "Про деякі тенденції у діяльності уніатських екстремістів та додаткових заходах з їх нейтралізації" відділ наукового атеїзму поряд із іншими структурами та установами мав забезпечити кваліфіковані лекції з викриття уніатства та його зв'язків із німецьким фашизмом та українським буржуазним націоналізмом; сформувати бригаду викладачів для роз'яснення історії католицької церкви та викриття експансіоністської політики Ватикану [10, арк. 6].

Науковий атеїзм безперечно був прикладною дисципліною, оскільки мав не лише теоретично доводити хибність релігійного світогляду та шкідливість релігійних практик, реакційність духовенства тощо, але й формувати конкретні кроки щодо подолання релігійності радянського населення. Це передбачало не лише наукові записки та рекомендації партійним організаціям, але й читання лекцій для трудових колективів, вивчення світогляду працівників різних установ для виявлення віруючих, відвідування релігійних зібрань для збору первинної інформації. На відміну від деяких інших підрозділів Інституту філософії співробітники відділів наукового атеїзму завжди були залучені до практики атеїстичної роботи.

За першу половину 1980-х років участь івано-франківського відділу у пропагандистській діяльності характеризувалася його завідувачем такими показни-

ками: "за 5 років на допомогу пропагандистам по лінії товариства "Знання" видано 8 брошур і 9 методичних розробок, проведено 12 обласних, міських і районних науково-практичних конференцій, ряд семінарів, курсів, шкіл і університетів атеїзму. Щорічно співробітники відділу читають від 200 до 250 лекцій. За 5 років опубліковано 42 статті в періодичній пресі, зроблено 23 виступи по радіо на атеїстичні та суспільно-політичні теми. Колектив відділу здійснює також практичну допомогу партійним органам Тернопільської та Закарпатської області" [6, арк. 92-93].

Цілком зрозуміло, що відділ в Івано-Франківську був погано інтегрований до інститутського життя у наслідок своєї географічної віддаленості. Раз на п'ять років завідувач відділу звітувався перед вченою радою Інституту філософії АН УРСР. Так, у 1980 р. С.М. Возняк звітувався про роботу відділу за останню п'ятирічку і представив перспективи розвитку наукових досліджень на наступні п'ять років [Див.: 2, арк. 135-140]. Однак реальну ситуацію з цим відділом звичайно розкриває не доповідь його завідувача, а запитання до нього від представників адміністрації Інституту. Так, заступник директора П.Ф. Йолон запитував про співвідношення наукової та пропагандистської роботи відділу. С.М. Возняк зізнався, що йому доводиться стримувати пропагандистську роботу співробітників відділів, щоб та не заважала їхній науково-дослідній роботі. Інший заступник директора В.П. Іванов відмітив, що у відділі були кадрові проблеми і як наслідок незадовільний рівень наукових результатів. Директор Інституту В.І. Шинкарук зазначив, що відділ має стати координаційним центром з атеїзму у регіоні [там само, арк. 127-128].

Ухвальна частина протоколу засідання вченої ради Інституту філософії містить такий текст:

"Заслухавши та обговоривши доповідь завідувача Івано-Франківським відділом наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР к.філос.н. Возняка С.М. про роботу відділу Учена рада відзначила, що протягом 10-ї п'ятирічки відділ, керуючись рішеннями XXV з'їзду КПРС, провів роботу. За цей період було виконано планову тему "Єдність атеїстичного та інтернаціонального виховання", по результатах якої в 1979 р. видано збірник наукових праць. Видано також колективну монографію "Утвердження науково-матеріалістичного світогляду" (1979 р.). Підготовлено і передано до видавництва "Наукова думка" збірник "Радянська обрядовість і формування комуністичного світогляду". Відділ працює над плановою темою "Взаємозв'язок атеїстичного і морального виховання і його роль у формуванні комуністичного світогляду трудящих". Разом із партійними органами області проведено конференції з актуальних проблем атеїстичного виховання і формування комуністичного світогляду. Разом із тим у роботі є ще ряд недоліків. Відділ не завжди виконує в науково-дослідній роботі ті функції, які визначені йому директивними органами, а саме, проводити наукові дослідження, результатом яких служили б практичні рекомендації для партійних і радянських органів західних областей України.

Наукова продукція відділу не завжди відповідає високому теоретичному і науковому рівню. Потребує значного покращення координація наукових досліджень відділу з Інститутом суспільних наук АН УРСР у Львові, відповідними кафедрами вузів західних областей України з тим, щоб дослідження проблем наукового атеїзму ефективно служили в практичній роботі партійних і радянських органів регіону. Потребує значного поліпшення і підготовка кадрів у відділі" [там само, арк. 128-129]. Головним напрямком діяльності відділу було визначено наукове обґрунтування та методичне забезпечення потреб партійних органів Західної України у сфері атеї-

¹ Кількість опитаних написано на документі від руки. Див.: [12, арк. 13].

стичного виховання та боротьбі з релігійною ідеологією [там само, арк. 129].

Обговорення звіту С.М. Возняка у 1986 р. відбувалося навколо питань наукових результатів роботи відділу, критеріїв оцінки динаміки релігійності. С.М. Возняк основну заслугу відділу вбачав у формуванні системи підготовки атеїстичних кадрів на Заході України, а завдання відділу сформулював як "визначення шляхів подолання релігійний пережитків" [6, арк. 93]. Окрім того, Б.О. Лобовик відмітив, що атеїстична робота відділу близька до практики партійно-пропагандистської роботи. Така характеристика, зважаючи на формулювання питання у порядку денному засідання вченої ради як "Про роботу відділу наукового атеїзму (м. Івано-Франківськ) по зміцненню наукових досліджень з практикою в світлі рішень XXVII з'їзду КПРС" необхідно розглядати як більш ніж позитивну. Тим не менш, Б.О. Лобовик висловив побажання, щоб відділ наукового атеїзму звернув увагу у своїх дослідженнях на сектанство ("нетрадиційні форми релігійності"); перехід віруючих з лояльних до Радянської влади общин до вороже налаштованих. Заступник директора П.Ф. Йолон відмітив високий кваліфікаційний кадровий склад відділу, але звернув увагу на те, що відділу необхідно робити більший акцент на наукових результатах своєї роботи.

В ухвальній частині протоколу відзначено, що головним завданням відділу необхідно вважати теоретичну розробку практичних проблем – атеїстичного виховання, боротьбу з релігійно-націоналістичними пережитками та надання допомоги партійним органам у науковому забезпеченні атеїстичної роботи. Окрім того, відділу рекомендовано досліджувати нові тенденції у діяльності релігійних общин, релігійний модернізм, зміни у світоглядних і моральних орієнтаціях віруючих, ефективність атеїстичного виховання [6, арк. 93-95].

Позитивна оцінка діяльності відділу у 1986 р. не врятувала цей відділ від ліквідації у 1990 р. Формально відділ ліквідували нібито через існуюче тематичне дублювання з сектором філософсько-світоглядних проблем релігії та атеїзму. Однак, як нам видається, важливішими були дві обставини. По-перше, уже у 1989 р. Інститут філософії АН УРСР недостатньо фінансувався і ліквідація відділу могла певним чином покращити цю ситуацію. По-друге, громадськість почала ставити під сумнів сам науковий атеїзм. Підтвердженням того, що

відділ ліквідували саме через його профіль є той факт, що 1990 р. був ліквідований і згаданий сектор, а вже у 1991 р., ще до розвалу СРСР, на основі влиття в Інститут філософії Міжреспубліканського філіалу Інституту наукового атеїзму АСН при ЦК КПРС було утворене Відділення релігієзнавства Інституту філософії.

Отже, які висновки ми можемо зробити з цього ретроспективного огляду діяльності івано-франківського відділу наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР? Історія відділу, і його співпраця із місцевим обкомом, і обговорення діяльності відділу на вченій раді Інституту вказують на те, що відділ виконував передусім замовлення партійних структур. Власне, він і створювався із цією метою. Співробітники відділу вели пропагандистську діяльність, а соціологічні дослідження мали прикладний характер. Однак, для того, щоб дати остаточну відповідь щодо цього відділу варто все ж таки розглянути і його співпрацю із іншими атеїстичними структурами та власне науково-дослідну роботу. Що ми плануємо зробити у нашій наступній статті.

Список використаних джерел:

1. Архів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (далі – АІФ). Оп. 1, Спр. 781.
2. АІФ. Оп. 1, Спр. 1340.
3. АІФ. Оп. 1, Спр. 1428.
4. АІФ. Оп. 1, Спр. 1431.
5. АІФ. Оп. 1, Спр. 1595.
6. АІФ. Оп. 1, Спр. 1651.
7. Басаурі Зюзіна А. М. Використання російського радянського добу в українських науково-атеїстичних творах про юдаїзм 1957–1989 рр. (на прикладі творів М. Й. Шахновича) / А. М. Басаурі Зюзіна // Історія релігій в Україні. – Львів: Логос, 2017. – Вип. 27. – Ч. 2. – С. 439–448.
8. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 3481.
9. ДАІФО. Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 4931.
10. ДАІФО. Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 5420.
11. ДАІФО. Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 5423.
12. ДАІФО. Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 5427.
13. ДАІФО. Ф. П-2, Оп. 1, Спр. 1172.
14. Інтерв'ю з Петром Федоровичем Йолоном. 08.11.2016. (Архів автора).
15. Шахнович М.М. Идеология и наука. Изучение религии в эпоху культурной революции в СССР / Шахнович М.М., Чумакова Т.В. – СПб.: Наука, 2016. – 367 с.
16. Элбакян Е. С. Феномен советского религиозоведения / Е. С. Элбакян // Религиоведение. – 2011. – № 3. – С. 141–162.
17. Horyna B. The Study of Religions during the Cold War: an Eastern View / B. Horyna // The Academic Study of Religion during the Cold War: east and West / I. Doležalová, L.H. Martin, D. Papoušek (Eds.). – New York: Peter Publishing, 2001. – P. 85–94.

Надійшла до редколегії 03.04.18

O. C. Киселёв

ИВАНО-ФРАНКОВСКИЙ ОТДЕЛ НАУЧНОГО АТЕИЗМА: ИСТОРИЯ, СОТРУДНИЧЕСТВО С КОМПАRTИЕЙ И ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

В статье анализируется функционирование ивано-франковского отдела научного атеизма Института философии АН УССР. На основании архивных документов раскрыта история основания этого подразделения, его взаимодействие с местными партийными структурами, а также деятельность в области атеистической пропаганды и воспитания. Автор приходит к выводу, что этот отдел выполнял идеологические, а не научные задачи.

Ключевые слова: научный атеизм, религиоведение, пропагандистская деятельность, идеологическая работа, Советская Украина.

O. S. Kyselov

IVANO-FRANKYVSK DEPARTMENT OF SCIENTIFIC ATHEISM: HISTORY, COOPERATION WITH THE COMMUNIST PARTY AND PRACTICAL ACTIVITY

The author starts with the question "Was the scientific atheism an academic discipline, some kind of Marxist religious studies, or a cover for party cadres and ideological functionaries, who implemented the Communist antireligious policy and atheistic propaganda?" The author claims that there were different atheistic structures and the true answer to this question can be found out only by studying all of them.

The functioning of Ivano-Frankivsk department of scientific atheism of the Philosophy Institute of the Academy of Sciences of the UkrSSR is analyzed in the article. The history of the establishment of the department, its relations with local Communist party structures and activity in the field of atheistic propaganda and education are revealed on the basis of archive materials.

The author shows that this department has been established to help local Communist organizations in their ideological and propaganda work. The sociological surveys were conducted to improve atheistic education on the enterprises. The department staff made atheistic radio programs, examinations of the exhibitions of the local atheistic museum, gave antireligious lectures for workers and members of collective farms (kolhosp), wrote popular brochures and articles in newspapers on atheistic issues.

The administration of the Philosophy Institute believed that this department conducted insufficient academic research, but undertook great ideological work. The scientific council of the Philosophy Institute defined the main task of the department as the theoretical development of practical issues – atheistic education, fight against religious and nationalistic survivals and assistance to party organizations in scientific support for atheistic work. Such kind of work became useless in the late Perestrojka when the doubt was cast upon atheism as a part of Communist ideology. That is why this department was shut down, but not reorganized into the department of religious studies as it happened with similar Kiev institution. The author concludes that Ivano-Frankivsk department has undertaken mostly ideological but not academic activities.

Key words: scientific atheism, religious studies, propaganda, ideological work, Soviet Ukraine.